

Genealogia rodziny Zygmąńskich z Buku

Przyczynek do wyjaśnienia procesu powstawania i ewolucji nazwisk chłopskich w XVIII i na początku XIX wieku

Artykuł jest fragmentem nowej książki, poświęconej genealogii rodzin zamieszkałych w parafii bukowskiej w XVIII i na początku XIX wieku. Wśród mieszkańców wsi obserwujemy w tym czasie proces powstawania i utrwalania obecnie istniejących nazwisk. Opisuując w książce genealogię poszczególnych rodzin, podkreślam różnorodne formy zapisu ich nazwisk oraz staram się wyjaśnić proces ich powstawania.

Do artykułu – spośród wielu opisywanych przeze mnie rodzin pochodzenia chłopskiego – wybrałem genealogię rodziny Zygmąńskich. Na ich przykładzie widać, że genealogia i proces powstawania oraz ewolucji nazwiska, są ze sobą ściśle związane. Dzięki zapisom odszukanym w bukowskich księgach metrykalnych, udało się dociec i udokumentować, skąd wywodzi się nazwisko, kiedy ono powstało oraz jak i dlaczego ewoluowało.

Zygmąńscy i Zygmunciakowie, żyjący w Buku i okolicznych wsiach od końca XVIII wieku, są ze sobą spokrewnieni. Pierwotnie funkcjonowało nazwisko *Zygmunciak*. Było ono wymieniane wśród mieszkańców wsi Wilkowo koło Buku, od lat 80. XVIII wieku aż do roku 1810. Jako mieszkańcy Buku od lat 20. XIX wieku, zapisywani byli jako *Zygmąńscy*. Pokrewieństwo obu rodzin daje się udowodnić przez analizę zapisów dwóch aktów małżeństwa, zawartych w Buku w latach 20. XIX wieku.

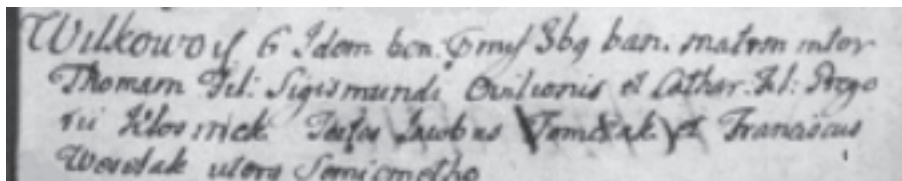
W dniu 9 listopada 1825 roku (zapis nr 17) związek małżeński zawarli Marcin *Zygmąński*, lat 28 i Marianna Kuklińska, lat 23. Po analizie zapisów okazuje się, że panem młodym był Marcin, syn Kajetana *Zygmunciaka* i Marianny, urodzony w Wilkowie 13 listopada 1796 roku (w 1825 miał 29 lat).

Trudniejszy do analizy jest, o pięć lat wcześniejszy, zapis ślubu (33/1820) parobka (*famulus*) Mateusza Zygmąńskiego, liczącego 25 lat, ze służącą (*ancilla*) Julianną Andrzejewską, lat 21. W roku 1795 i latach zbliżonych (± 5), nie zapisano w księgach ochrzczonych z Buku urodzin Mateusza o nazwisku podobnym do podanego w akcie ślubu. W 1795 roku w Wilkowie przyszedł na świat Mateusz, syn komornika (*inquilinus*) Bartłomieja (nie zapisano nazwiska) i jego żony Reginy. Bartłomiej z Wilkowa, zapisany jako *Zygmunciak* – już jako osoba bez wątplenia dorosła – pojawił się w 1782 roku w jednym z zapisów jako ojciec chrzestny. Najprawdopodobniej to on w 1795 był ojcem Mateusza. Bartłomiejowi *Zygmunciakowi* i jego żonie Reginie urodziły się (oprócz Mateusza): Marianna (*1792 – w wieku 22 lat wyszła za mąż jako *Zygmunciąnka* za Stanisława Motłocha; ślub w 1814 roku), Agnieszka (*1798), Łucja (*1800) i Agnieszka (*1802).

Jako rodzice chrzestni dzieci z Wilkowa, zapisani są również: Kajetan *Zygmunciak* – późniejszy ojciec Marcina (1789, 1802, 1803), Marianna *Zygmunciąnka* (1790), Sebastian *Zygmunciak* (1794) oraz Marianna *Zygmuntowa* (1802). Wawrzyniec Zygmunciak z żoną Marianną byli rodzicami chrzestnymi Agnieszki urodzonej w Wilkowie w 1791 roku.

Kajetan *Zygmunt*, *vel Zygmunciak* (a nawet *Zygmuntowicz*), podawany jako półkmić, a czasem owczarz (*ovilio*) z Wilkowa, z żoną Marianną – oprócz wyżej wspomnianego Marcina – mieli także inne dzieci: Franciszkę (*1793), Mariannę (*1795, †1802), Reginę (*1801, †1801), Andrzeja (*1802 – jako wdowiec *Zygmąński*, w 1828 roku w Brodach, ożenił się z Marianną Walińską), Krystynę (*1804 – jako *Zygmąńska* wyszła za Łukasza Targoszyńskiego w 1822 roku), Justynę (*1805), Tomasza (*1806), Jana (*1808) i Bartłomieja (*1810). Kajetan z rodziną mieszkał w Wilkowie w domu pod nr 4.

Imię Kajetan w bukowskiej parafii w owym czasie jest na tyle rzadko spotykane, że z dużą dozą pewnością można przyjąć, iż wspomniany półkmięć z Wilkowa był synem Tomasza **Owczarka**, pułślednika¹ z tej samej wsi, i jego żony Katarzyny, urodzonym w dniu 6 sierpnia 1763 roku. Tezę tą potwierdzają imiona pozostałych dwóch, starszych od Kajetana, synów Tomasza i Katarzyny z Wilkowa. Byli nimi Bartłomiej (*1758) i Sebastian (*1761). Osoby o tych imionach wymieniłem już wcześniej, jako posługujące się nazwiskiem **Zygmunciak**. Z nich Bartłomiej, syn Tomasza z Wilkowa, w 1787 roku ożenił się z Regina, córką Jana Podbilskiego.

Akt ślubu Tomasza, syna owczarza Zygmunta z Wilkowa, zawartego w Buku 6 listopada 1752 roku

Tomasz, ojciec Bartłomieja, Sebastiana i Kajetana, ożenił się 6 listopada 1752 roku z panną Katarzyną, córką Grzegorza Kłosinka. W akcie ślubu zapisano, że Tomasz był synem owczarza **Zygmunta**². Kopię tego dokumentu, jako kluczowego dla genealogii rodziny, załączam obok. Potwierdzeniem pochodzenia Tomasza są zapisy chrztów jego dzieci, zrodzonych z żony Katarzyny. Odnotowano w nich, że ojcem dzieci był *Thomas Owczarek pułślednik* (czyli: półkmięć). Nazwisko, a raczej nazwa osobowa *Owczarek*, wskazuje, że Tomasz był synem owczarza (młody owczarz – owczarek). Jeśli wziąć pod uwagę imię jego ojca podane w akcie ślubu (*Zygmunt*), to okazuje się, że ojcem półkmięcia Tomasza Owczarka, był owczarz Zygmunt z Wilkowa, zapisywany jako *Sigismundi ovilionis [de] Wilkowo*. Imię Zygmunt, w pierwszej połowie XVIII wieku, było stosunkowo rzadkie. W księdze ochrzczonych z Buku zapisano je w tym czasie jedynie 11 razy. Z tego 8 zapisów dotyczy owczarza Zygmunta z Wilkowa. Jego żoną była Zofia, z którą dochował się czworga, zapisanych w księdze chrztów, dzieci: Rozalii (*1735), Wawrzyńca (*1737), Heleny (*1739 – w roku 1756 wyszła za Franciszka, syna komornika Macieja z Wilkowa) i Agaty (*1745). Tomasz przyszedł na świat wcześniej od wymienionych – około 1730 roku. Z zapisów księgi zaślubionych wynika, że oprócz wspomnianych wyżej dzieci, owczarz Zygmunt z Wilkowa był jeszcze ojcem: Magdaleny (w 1746 roku wyszła za Tomasza, syna rolnika Mateusza ze Stęszewa) i Jadwigi (w 1751 roku wyszła za Piotra, syna Stanisława z Bytkowa³). Owczarz Zygmunt z Wilkowa zmarł 8 sierpnia 1757 roku.

Data urodzenia Zygmunta z Wilkowa nie jest jednoznacznie określona. W 1706 roku przyszedł na świat Zygmunt (*Sigismundus*) syn chałupnika Tomasza z Wysoczki, nazwanego **Wiatrek** i jego żony Reginy. Do 1746 roku, w parafii bukowskiej, nie zapisano chrztu innego chłopca o tym imieniu. Oprócz imienia, nie ma innych dowodów łączących Zygmunta, urodzonego w 1706 roku, z owczarzem Zygmuntem z Wilkowa – ojcem Tomasza i innych **Zygmunciaków**. Przyjęcie roku 1706 za jego datę urodzenia, oraz Tomasza **Wiatreka** i Reginy jako jego rodziców, jest wobec tego jedynie przypuszczeniem. Należy zauważyć, że zanik nazwiska (nazwy osobowej) **Wiatrek**, której nie spotykamy już w późniejszych zapisach, nastąpił po przełomowym okresie epidemii dżumy, w momencie gdy wcześniejsze, daleko już zaawansowane procesy tworzenia nazwisk, uległy silnemu uwstecznieniu⁴.

Z przedstawionych wyżej ustaleń wynika, że potomkowie owczarza Zygmunta z Wilkowa, w ostatnim 20-leciu XVIII wieku, przyjęli nazwisko **Zygmunciak**, pochodzące od imienia swojego dziadka. Prawdopodobnie był on wówczas najstarszym, znanym i pamiętanym, przodkiem. Po przeprowadzeniu się do Buku, około roku 1820, potomkowie Zygmunta zmienili swoje nazwisko na **Zygmański**. Brzmiało ono może bardziej „mieszczkańsko” od poprzedniego.

¹ Ślad, półślad – była to dawna miara wielkości gospodarstwa. Odpowiednio do tego używano nazw: pułślednik, oraz kmięć i półkmięć.

² *Thomam Fil[ium] Sigismundi ovilionis et Catharinae Fil[ia] Gregorii Kłosinek (...)*, AAP: PM 029)04 s. 15.

³ Bytkowo – wieś w powiecie poznańskim, w gminie Rokietnica.

⁴ Zjawisko to zauważył także Tadeusz Skulina, *O ustalaniu się nazwisk mieszczańskich i chłopskich w Wielkopolsce XVII wieku*, [w:] „Onomastica. Pismo poświęcone nazewnictwu geograficznemu i osobowemu”, t. XXXIII, Wrocław 1989, s. 183–208.

Powróćmy do wspomnianego na wstępie Marcina Zygmąńskiego, który w dniu 9 listopada 1825 roku ożenił się Marianną Kuklińską. Marcin był pradziadkiem Kazimierza Zygmąńskiego, jednego z najmłodszych powstańców wielkopolskich z Buku. Linia rodowa Kazimierza przedstawia się następująco: synem krawca Marcina i Marianny z Kuklińskich był Franciszek-Ksawery, urodzony w Buku 28 listopada 1835 roku. Ten, w 1859 roku, ożenił się z Weroniką z domu Tulewicz. Ze związku krawca Franciszka i Weroniki Zygmąńskich, 29 września 1860 roku urodził się Franciszek (jr), zaślubiony w 1892 roku z Marianną ze Stroińskich.

KAZIMIERZ ZYGMĄŃSKI (1902–1972), syn piekarza Franciszka i Marianny (w akcie urodzenia Kazimierza, imię matki to Antonina)⁵ ze Stroińskich, urodził się w Buku, 23 stycznia 1902 roku. W rodzinnym mieście pobierał pierwsze nauki. Będąc uczniem szkoły powszechnej, w latach 1915–1918, należał do drużyny harcerskiej, m.in. był drużynowym. Za mowę polską i noszenie rogatywki z orłem wymierzano mu w szkole kary cielesne. Był członkiem tajnej organizacji „Straż” oraz Sokoła. Po opuszczeniu szkoły należał do tajnego towarzystwa legionistów w Buku, założonego przez ks. Walentego Dwornickiego. Podczas I wojny światowej, w rodzinnym mieście, uczył języka polskiego jeńców francuskich. W grudniu 1918 roku brał czynny udział w wypadzie na dworzec, rozbijając posiłki niemieckie przejeżdżające przez Buk do Poznania. Służbę bezpieczeństwa w Straży Ludowej pełnił do końca listopada 1918 roku, do czasu wstąpienia do kompani bukowskiej w dniu 5 stycznia 1919 roku, porzucając naukę w zawodzie zegarmistrzowskim. Od 15 stycznia 1919 roku otrzymał przydział do szpitala wojskowego w Buku. Po trzech dniach, jako pomocnik sanitariuszy, znalazł się na froncie pod Zbąszyniem, Chrośnicą i Łomnicą. Przewoził na połowę stację sanitariatu w Chrośnicy ciężko rannych, których kierowano do szpitala w Buku. W kwietniu 1919 roku skierowany został do Głównego Szpitala Wojskowego w Poznaniu, gdzie przeszedł kurs sanitarny i pozostał w ochotniczej służbie wojskowej do 22 lutego 1920 roku. W dniu 11 listopada 1919 roku, rozkazem Inspekcji Sanitarnej w Poznaniu, mianowany został starszym żołnierzem. Podczas ochotniczej służby wojskowej uległ chorobie zapalenia kości w stawie nadgarstkowym prawej ręki, wskutek czego ręka pozostała w tym miejscu sztywna. Do zawodu zegarmistrzowskiego z takim okaleczeniem nie mógł wrócić i podjął pracę w charakterze sekretarza miejskiego w Nowym Tomysłu. Pełnił także funkcje: prezesa koła miejskiego LOPP od 1932 roku, sekretarza Związku Weteranów Powstań Narodowych od 1932 roku, prezesa oddziału Związku Urzędników Miejskich w Poznaniu. W drugiej połowie 1939 roku wysiedlony został do Generalnego Gubernatorstwa. Po II wojnie światowej tworzył Powiatowy Komitet PPS, któremu przewodniczył. Wchodził w skład Powiatowej Rady Narodowej w Nowym Tomysłu oraz Wojewódzkiej Rady Narodowej w Poznaniu. Był członkiem koła Przyjaciół Harcerzy, Towarzystwa Popierania Budowy Szkół Publicznych, Stowarzyszenia Mężów Katolickich, stałego Komitetu Organizacji Obchodów Narodowych, Miejskiego Komitetu Pomocy Bezrobotnym.

Odnaczony m.in. Wielkopolskim Krzyżem Powstańcym, Medalem 10-lecia Niepodległości, Krzyżem Powstańców z Bronią (TPW), Odznaką Wojsk Wielkopolskich, Medalem za Wojnę 1918-1921, Odznaką Honorową LOPP. Zmarł w Nowym Tomysłu 10 lipca 1974 roku. Żonaty z uczestniczką powstania, sanitariuszką Kazimierą Zygmąńską (zmarła 31 maja 1990 roku w Opalenicy)⁶.

Biogram Kazimierza Zygmąńskiego, pochodzący z książki *Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918)1919*, tom III, pod red. B. Polaka, Poznań 2007, został opublikowany za zgodą dr Zdzisława Kościańskiego.

Poniżej przedstawiam fragment drzewa genealogicznego Zygmąńskich z Buku, obejmujący osoby i rodziny omówione w niniejszym artykule.

⁵ APP, USC w Buku, nr 34)1902. W akcie małżeństwa podpisanym własnoręcznie przez przyszłą matkę Kazimierza, widnieje imię Marianna (APP, USC w Buku nr 13)1892). To samo imię podano w zapisie ślubu kościelnego i w akcie chrztu Marianny, córki bednarza Stanisława Stroińskiego i Cecylii z Niezielińskich.

⁶ Zobacz także: Z. Kościański: Zygmąński Kazimierz (1902–1972), *Biogramy uczestników powstania wielkopolskiego 1918)1919*, tom III, pod red. B. Polaka, Poznań 2007, s. 259; oraz na: www.powstaniewlkp.fora.pl

Zygmunt, owczarz z Wilkowa (*Sigismundus ovilio de Wilkovo*) (*1712 (?), †8.08.1757, Wilkowo)

∞ Zofia (Małżeństwo: około 1730)

– Tomasz *Owczarek (inquilinus)*, syn owczarza Zygmunta z Wilkowa (*około 1730)

∞ Katarzyna, córka Grzegorza Kłosinka (Małżeństwo: 06.11.1852, Buk)

– Wawrzyniec **ZYGMUNCIAK** (*05.08.1753, Wilkowo)

∞ Marianna (Małżeństwo: ?)

– Agnieszka (*29.12.1791, Wilkowo)

– Bartłomiej **ZYGMUNCIAK (inquilinus)** (*15.08.1758, Wilkowo)

∞ Regina, córka Jana Podbilskiego (Małżeństwo: 04.11.1781, Buk)

– Marianna **ZYGMUNCIANKA** (*11.03.1792, Wilkowo)

∞ Stanisław Motłoch (Małżeństwo: 16.02.1814, Buk)

– Mateusz **ZYGMAŃSKI** (*08.09.1795, Wilkowo)

∞ Julianna Andrzejewska (Małżeństwo: 27.11.1820, Buk)

∞ Marianna Figlonka (Małżeństwo: 1834, Niepruszewo)

– Agnieszka (23.12.1798, Wilkowo)

– Łucja (07.12.1800, Wilkowo)

– Agnieszka (26.12.1802, Wilkowo)

– Sebastian **ZYGMUNCIAK** (*13.01.1761, Wilkowo)

– Kajetan **ZYGMUNCIAK VEL ZYGMUNT** (06.08.1763, Wilkowo)

∞ Marianna (*?) (Małżeństwo: około 1790)

– Franciszka (*03.11.1793, Wilkowo)

– Marianna (*08.02.1795, †13.10.1802, Wilkowo)

– Marcin **ZYGMAŃSKI** (13.11.1796, Wilkowo)

∞ Marianna Kuklińska (Małżeństwo: 09.11.1825, Buk)

– Franciszek, Ksawery **ZYGMAŃSKI** (*28.11.1835, Buk)

∞ Weronika Tulewicz (Małżeństwo: 12.10.1859, Buk)

– Franciszek **ZYGMAŃSKI** (*29.09.1860, Buk)

∞ Marianna Stroińska (Małżeństwo: 23.02.1892, Buk)

– Kazimierz **ZYGMAŃSKI** (*23.01.1902, Buk – †10.07.1974, N. Tomysł)

∞ Kazimiera ? (* – †31.05.1990, Opalenica (Małżeństwo: ?))

– Regina (*03.02.1800, †31.03.1801, Wilkowo)

– Andrzej **ZYGMAŃSKI** (*07.02.1802, Wilkowo)

∞ Teresa Wiśniewska (*1806) (Małżeństwo: 20.01.1826, Buk)

∞ Marianna Walińska (Małżeństwo: 1828, Brody)

– Krystyna **ZYGMAŃSKA** (*31.05.1804, Wilkowo)

∞ Łukasz Targoszyński (Małżeństwo: 28.09.1822, Buk)

– Justyna (*15.08.1805, Wilkowo)

– Tomasz (*09.11.1806, Wilkowo)

– Jan (*05.07.1808, Wilkowo)

– Bartłomiej (*19.08.1810, Wielkowo)

– Helena (*14.08.1766, Wilkowo)

∞ Kacper, owczarz z Niegolewa (Małżeństwo: 20.01.1788, Buk)

– Marianna (*13.03.1769, Wilkowo)

– Magdalena, córka owczarza Zygmunta z Wilkowa (*około 1730)

∞ Tomasz, syn rolnika Mateusza ze Stęszewa (Małżeństwo: 16.01.1746, Buk)

– Jadwiga, córka Zygmunta z Wilkowa (*około 1735)

∞ Piotr, syn Stanisława z Bytkowa (Małżeństwo: 16.02.1751, Buk)

– Rozalia (*09.10.1735, Wilkowo)

– Wawrzyniec (*11.08.1737, Wilkowo)

– Helena, córka owczarza Zygmunta z Wilkowa (*02.08.1739, Wilkowo)

∞ Franciszek, syn komornika Macieja z Wilkowa (Małżeństwo: 25.10.1756, Buk)

– Agata (*30.01.1745, Wilkowo)